

УДК 378.14

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

Олійник К.С.

Хмельницький національний університет

У статті проаналізовано наукові роботи з проблем професійної мобільності. Узагальнено основні поняття професійної мобільності стосовно соціальних працівників. Визначено два основних типи професійної мобільності. Вказано на три напрямки формування професійної мобільності. Спираючись на практичний досвід запропоновано підґрунтя для подальших досліджень з питань формування професійної мобільності працівників соціальної служби.

Ключові слова: професійна мобільність, працівник соціальної служби, соціальний працівник, мотивація, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток держави пов'язаний з модернізацією у сфері освіти, яка насамперед стосується проблеми формування людини й громадянина, інтегрованого в сучасне суспільство. Успішною в різних сферах життєдіяльності може бути людина, яка відрізняється винахідливістю, мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності в професійній діяльності. Слід відзначити, що загальна орієнтація на підготовку фахівця сьогодні вже недостатня. Нині звертають увагу не просто на кваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. Так практика останніх років свідчить, що в сучасних соціально-економічних умовах, педагогічна наука повинна готувати професійно мобільних кваліфікованих працівників.

Проблеми, пов'язані з мобільністю на ринку праці, для нашої країни є відносно новими – в умовах планової економіки зміна робочого місця не заохочувалася, нормою вважався зв'язок професійної кар'єри з одним підприємством. Найбільшу мобільність проявляла молодь, яка ще не встигла набути пільг і привілеїв, або найменш кваліфікована та дисциплінована частина працівників.

У зв'язку з розвитком ринкових відносин ситуація докорінно змінилася – ринок праці став більш мобільним, динамічним, що вимагає більш детального й ретельного підходу до розгляду та вирішення проблем, пов'язаних з його функціонуванням.

Стихийно, спонтанно мобільність формується далеко не в кожного. Тому актуальною стає цілеспрямована підготовка майбутнього фахівця до професійної діяльності в сучасному, стрімко мінливому світі шляхом формування мобільності як особливої особистісної якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки вітчизняними та зарубіжними науковцями активно здійснюються розробки питань професійної мобільності, її формування та роль у підготовці фахівців. Так, низку робіт присвячено педагогічним аспектам професійної підготовки, орієнтованої на формування професійної мобільності у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях (В. Андреев, Ф. Ванікот, Н. Василенко, А. Вербицький, О. Горанська, Т. Гордєєва, І. Зимня, Є. Неделько, Н. Нічкало); педагогічним умовам формування професійної мобільності (Є. Іванченко, Л. Меркулова, О. Нікітіна, Н. Олійник, Л. Су-

шенцева); ролі гуманітарних дисциплін у формуванні професійної мобільності студентів вищих навчальних закладів (С. Капліна, Л. Пономарьова, Ю. Сенько); впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на формування професійної мобільності молоді (Л. Амірова, Л. Горюнова, Б. Ігошев, О. Любімова); значення інноваційних технологій та методів при формуванні професійної мобільності (Н. Кожемякіна, О. Малигіна, Р. Пріма, Т. Фугелова, І. Хом'юк); особливостям формування професійної мобільності під час навчання у вітчизняних закладах вищої освіти (Ю. Клименко, І. Шпекторенко, О. Яненко).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стрімкий розвиток мобільного та динамічного ринку праці, становлення освіти та знань у сучасному світі транскордонним та транснаціональним явищем – все це робить актуальними вивчення проблем професійної мобільності. Але, на нашу думку, у вітчизняному освітньому полі не всі вони є вже достатньо висвітленими.

Тому **темою** нашої статті є: проаналізувати наукові роботи з проблем професійної мобільності; узагальнити знайдений матеріал та на його підставі вивести основні поняття професійної мобільності стосовно соціальних працівників, спираючись на практичний досвід; підготувати підґрунтя для подальших досліджень з питань формування професійної мобільності працівників соціальної служби.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературних джерелах зустрічаються такі визначення професійної мобільності:

– якість особистості, що дозволяє їй бути соціально активною, конкурентоспроможною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності [3];

– здатність і готовність особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати відсутні знання і вміння, що забезпечують ефективність нової профорієнтаційної діяльності [2];

– здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки й технології виробництва, що виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва. Передбачає високий ступінь розвитку узагальнених профе-

сійних знань, а також готовність до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання виробничо-технічних завдань [9];

– здатність і готовність особистості досить швидко й успішно опанувати нову техніку та технологію, набувати знань та умінь, яких бракує, що забезпечує ефективність підготовки до нової професійної діяльності [7];

– рухливість працівника, його здатність до швидкої зміни стану, статусу, соціальної категорії, готовність та здатність особистості до набуття нових знань, навичок, умінь, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, саморегулюватися, самоорганізовуватися, знаходити потрібні форми діяльності [12];

– дуалістичне поняття: по-перше, це зміна позицій, яка викликана низькою заробітною платою, відсутністю працевлаштування, що викликає необхідність робітників адаптування до реального життя; по-друге, це внутрішня свобода, самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі в самоорганізації, самовизначенні й саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності [11].

Узагальнюючи вищевказані визначення, отримуємо – професійна мобільність включає в себе здатність та готовність фахівця до зміни професії, місця і роду діяльності, розвинені самоорганізацію та саморегуляцію особистості. Професійна мобільність не обмежується рамками однієї галузі і розглядає мобільність фахівця як можливість професійної та особистісної самореалізації у будь-якій сфері соціально-економічної та соціокультурної діяльності.

Теоретичний аналіз наукових джерел та вивчення практичного досвіду дає можливість виокремити два основних типи професійної мобільності: вертикальну та горизонтальну, яка, в свою чергу, поділяється на висхідну та низхідну [1]:

– горизонтальна мобільність – це рівнозначний перехід без зміни соціального статусу, наприклад, перехід на аналогічну посаду в межах одного або іншого підприємства;

– вертикальна висхідна мобільність – це перехід до більш високого положення, який характеризується високою конкурентоспроможністю й професійною адаптацією особистості працівника, а також більш повна професійна реалізація;

– вертикальна низхідна мобільність характеризується втратою певного соціального або професійного статусу. У своїй роботі І. Хом'юк відмічає, що саме низхідна мобільність є одним із засобів уникнення безробіття. З погляду молодої людини, яка, закінчивши навчальний заклад, вперше шукає роботу, низхідну мобільність можна розглядати як вибір професії, соціальний статус якої нижчий за статус професії, яку планувала отримати особистість [11].

Саме ж формування професійної мобільності відбувається за трьома напрямками: горизонтальному, тобто оволодіння ключовими й професійними компетенціями; вертикальному, що заключається у просуванні по службовим сходам; центральному, що включає в себе формування й розвиток важливих особистісних якостей і характеристик суб'єкта діяльності [10].

У контексті дослідження становить інтерес виокремлення тих якостей, що є супутниками виявлення та розвитку професійної мобільності особистості: здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності в професійній середі із залученням супутніх сфер; вміння ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах; вміння порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом поточної робочої ситуації; володіння високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовність до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у професійній галузі, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці [5].

Крім професійних навичок та умінь, майбутній фахівець для успішного формування професійної мобільності повинен розвинути: оцінювання сучасних процесів та проблем у суспільно-політичному житті держави з погляду історичних подій та її геополітичного становища; засвоєння та реалізацію наукових та культурних досягнень світової цивілізації з толерантним ставленням до різних культур, національних традицій, релігій, прав людини; стійкий світогляд, правильне сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття й духовної культури, політичну свідомість та політичну культуру; володіння державною мовою, грамотне використання професійної лексики, практичні навички ділового мовлення та здатність застосовувати знання іноземної мови у своїй професійній діяльності; навички соціологічних досліджень із метою покращення психологічного клімату в колективі; навички здорового способу життя, удосконалення фізичних та психічних якостей; психологічну готовність до змін виду й характеру професійної діяльності, усвідомлення необхідності підвищення кваліфікації, здатність самостійно оволодівати додатковими знаннями, що стосуються професійної діяльності; цілісне уявлення про природні й суспільні явища, що необхідні для вирішення професійних завдань з урахуванням соціально-економічних та екологічних факторів; навички організації діяльності з охорони праці та безпеки життєдіяльності; знання з техніки пошуку роботи, стану та перспектив розвитку [8].

Специфіка діяльності соціального працівника вимагає додати до цього переліку розвитку ще й таких особистісних якостей: відкритості фахівця по відношенню до нового, впевненості у своїх силах в процесі його засвоєння; широти і багатогранності мислення; гнучкості настанов особистості фахівця, які дозволяють регулювати свої дії в умовах, що змінюються; критичності особистості, здатності адекватно оцінювати свої результати і намічати нові перспективи.

Аналізуючи наукову літературу, ми спробували структурувати й виокремити основні компоненти формування професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери, а саме: *мотиваційно-особистісний, інформаційно-комунікаційний, діяльнісний.*

Мотиваційно-особистісний компонент включає в себе мотивацію на професійну мо-

більність, основу якої складає бажання особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище; усвідомлення необхідності володіння професійною мобільністю як інтегративною якістю фахівця, що відповідає майбутній спеціальності та кваліфікації; мотивацію до вивчення гуманітарних дисциплін, що сприятимуть підвищенню пізнавального інтересу, провідний мотив до опанування майбутньою професією; оволодіння теоретичними знаннями в обраній області професійних знань та інших фундаментальних наук.

Він забезпечує ініціацію процесу професійного самовизначення та динаміку його розгортання і включає, насамперед, потребу в професійному самовизначенні. Важливою складовою компоненту є комплекс мотивів, цінностей та настанов, що утворюють педагогічну спрямованість особистості: 1) позитивне ставлення до роботи соціального працівника та впевненість у правильності зробленого вибору; 2) наявність інтересу до змісту діяльності, широта інтересів та їх креативний рівень (творчий задум); 3) домінування гуманістичних професійних цінностей та ідеалів; 4) стійкі та адекватні наміри розвитку кар'єри в обраній професії.

Професійна мобільність в мотиваційно-особистісному компоненті визначається такими показниками: *пов'язаними зі ставленням до праці*: висока працездатність, старанність, вольовий потенціал; *тими, що характеризують загальний стиль поведінки й діяльності*: емоційна стабільність, комунікабельність, дисциплінованість, самостійність, енергійність; *тими, що характеризують інтелект та творче мислення*: гнучкість розуму, широта розумового кругозору, креативність.

Інформаційно-комунікаційний компонент – сформованість теоретичних і практичних фахових базових знань та спеціальних знань із проблеми професійної мобільності. Показниками сформованості інформаційно-комунікаційного компоненту професійної мобільності соціальних працівників є: соціальна активність, професійна ініціативність, готовність до ризику, прагнення до саморозвитку, критичність і логічність мислення.

Діяльнісний компонент – сукупність основних умінь, що характеризують професійну мобільність, серед яких виокремлюємо: *організаторські* (уміння розподіляти завдання, мотивувати діяльність свою та інших, планувати та організувати процес професійної діяльності, інструктувати працівників, координувати їх діяльність), *комунікативні* (уміння встановлювати правильні взаємини з колегами, підлеглими, уміння заохочувати, здатність до групової роботи, уміння обґрунтовувати свою позицію, шукати компромісне рішення, толерантне ставлення до партнерів; наявність умінь з конфліктології, здатність реалізувати в груповій взаємодії особистісні потреби, уміння слухати та вести діалог, здійснювати емоційно-вольовий вплив на людей), *дидактичні* (уміння перетворювати наукову інформацію у виробничий процес, займатися науково-практичною діяльністю), *проектувальних*

(уміння моделювати процес професійної діяльності, обґрунтовувати використовувані засоби, форми й методи роботи відповідно до індивідуальних особливостей) знань та вмінь.

Професійна мобільність в діяльнісному компоненті визначається такими показниками: визначення цілей діяльності та стратегії їх реалізації, контакт з представниками різних вікових та соціальних груп, прийняття рішень в нестандартних ситуаціях, самостійне вирішення професійних проблем, адекватне оцінювання своїх професійних здобутків.

Принцип гуманітаризації освіти передбачає використання таких технологій навчання, у котрих всі педагогічні процеси спрямовуються на диференційований розвиток і саморозвиток особистості, максимальне наближення кожної навчальної дисципліни до майбутніх потреб особистості, формування системи морально-правових відносин, політичної культури, оптимальне поєднання загальнолюдських і національних цінностей, виховання на засадах загальноприйнятої моралі, посилення ролі гуманітарних наук і гуманітарно орієнтоване вивчення інших навчальних предметів [6]. Оскільки це відповідає раніше викладеним показникам компоненту сформованості професійної мобільності працівника соціальної служби, то, на нашу думку, є оптимальним для розвитку професійної мобільності використовувати форми, засоби та методи, засновані саме на принципі гуманітаризації. В першу чергу, до них ми відносимо: інтерактивні семінари та практикуми, дискусії, дебати, круглі столи тренінги, рольові та ділові ігри, професійні ігри, ситуативні ігри, моделювання професійної діяльності, імітаційні методи, мозковий штурм, розробку та запровадження соціальних проектів тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи.

Отже, в сучасному мінливому світі, в соціально-економічних умовах, що стрімко змінюються, вже недостатньо бути спеціалістом в одній вузькій галузі: потрібні знання в суміжних галузях, додаткова вища освіта. Тому різко зростає роль розвитку професійної мобільності як складової підготовки працівників соціальної служби у системі вищої освіти, адже вона допомагає забезпечити конкурентоспроможність людини на ринку праці, успішність у професійній самореалізації, кар'єрі.

До того ж, слід відзначити, що чим вищий рівень розвитку професійної мобільності соціального працівника, тим більш інтенсивно він залучений в інноваційний процес, оскільки новації і мобільність в сучасному світі – це два чинники, взаємопов'язаних і взаємовпливаючих один на одного. Відповідно, ефективними формами та засобами формування професійної мобільності є інноваційні технології, засновані на гуманістичних принципах. І завданням нашого подальшого дослідження буде визначення та апробація оптимальних інноваційних форм підготовки професійно мобільного працівника соціальної служби в рамках навчальних дисциплін «Соціальна робота в сфері дозвілля», «Основи професійної етики та спілкування в соціальній роботі».

Список літератури:

1. Гильдингерш М. Г. Концептуальные подходы к формированию профессиональной мобильности рабочей силы / М. Г. Гильдингерш, М. Е. Добрусина // Вестник Томского государственного ун-та. – Томск, 2013. – № 377. – С. 102-105.
2. Горанская Е. И. Профессиональная мобильность педагогов: личностно-компетентностный аспект / Елена Игоревна Горанская // Сб. науч. тр. – 2011. – С. 178-179.
3. Дементьева О. М. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов в учреждениях среднего профессионального образования: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Оксана Мироновна Дементьева. – Москва, 2009. – 22 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. / Ілона Миколаївна Дичківська. – Київ: Академвидав, 2012. – 349 с.
5. Іванченко С. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Євгенія Анастасіївна Іванченко. – Одеса, 2005. – 262 с.
6. Костриця Н. М. Гуманітаризація аграрної освіти в контексті освітніх змін / Наталія Миколаївна Костриця // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Педагогіка. – Львів, 2009. – Вип. 25, Ч. 1. – С. 256-262.
7. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – Москва: Прайм-Евронек, 2003. – 672 с.
8. Нерух Н. В. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх агрономів в процесі вивчення соціогуманітарних дисциплін: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Наталія Василівна Нерух. – Київ, 2009. – 296 с.
9. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / Уклад. С. У. Гончаренко та інші; за ред. Н. Г. Ничкало. – Київ: Вища школа, 2000. – 380 с.
10. Солоненко В. А. Формирование профессиональной мобильности будущих экономистов-менеджеров в образовательном процессе вуза: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Василий Афанасьевич Солоненко. – Брянск, 2010. – 174 с.
11. Хом'юк І. В. Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів: монографія / Ірина Володимирівна Хом'юк. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 379 с.
12. Шпекторенко І. В. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця / Ігор Валентинович Шпекторенко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4(24). – С. 467-472.

Олійник Е.С.

Хмельницький національний університет

**ПРОФЕСИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ
КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОДГОТОВКИ РАБОТНИКОВ СОЦИАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ****Аннотация**

В статье проанализированы научные работы по проблемам профессиональной мобильности. Обобщены основные понятия профессиональной мобильности у социальных работников. Определены два основных типа профессиональной мобильности. Указано на три направления формирования профессиональной мобильности. С точки зрения практического опыта предложено основу для дальнейших исследований по вопросам формирования профессиональной мобильности работников социальной службы.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, работник социальной службы, социальный работник, мотивация, инновационные технологии.

Oliynyk K.S.

Khmelnytskyi National University

PROFESSIONAL MOBILITY AS A PART OF SOCIAL WORKERS TRAINING**Summary**

The article contains the analysis of scientific works about professional mobility. The concept of professional mobility regarding social workers was generalized. Two main types of professional mobility were determined. Three ways of professional mobility forming were listed. Basing on the practical experience the background for further investigations of social workers' professional mobility forming issues was proposed as well.

Keywords: professional mobility, social worker, social worker, motivated, innovative technologies.